

İKTİSAT BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ BİLİNÇ VE VERGİ AHLAK DÜZEYLERİ: AZERBAIJAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Özlem SÖKMEN GÜRÇAM* -Ahmet TEKİN** -Ayşenur ÇIRAK***

Öz

Bu çalışma, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de öğrenim gören 2., 3. ve 4. sınıf İktisat bölümü öğrencilerine yapılmıştır. Çalışma ile öğrencilerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nicel yöntemlerden biri olan anket yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle çalışmanın yapılabilmesi için anket sorularının etik kurallara uygunluğu İğdir Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığı tarafından incelenmiş ve anket sorularının etik kurallara uygunluğuna karar verilmiştir. Daha sonra hazırlanan anket uygulanmaya başlanmıştır. Anket Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarını kapsayan dönemlerde yapılmış ve Bakü'de okuyan 419 İktisat bölümü öğrencisine ulaşılmıştır. 419 öğrenciye yapılan anketler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ankete katılanların çoğu erkek öğrenci (230) olmaktadır. Ankete katılanların çoğunluğunu üçüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Ankete katılan öğrencilerin not ortalamaları (GANO) 3,51 ve üstündedir. Ankete katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu "Sizce göre vergi nedir?" sorusuna "kamu hizmeti için para" cevabını vermiştir. Analiz sonuçlarından bir diğeri de öğrencilerin vergi bilinç düzeyi arttıkça vergi ahlakı düzeyi de artmaktadır. Ayrıca ankete katılan öğrencilerin sınıf düzeylerinin artması ile vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de vergi bilinci ve vergi ahlakı konusunda çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışma daha önce yapılmamış bir çalışma olup Türkiye ve Azerbaycan arasında bir karşılaştırma yapmak açısından da önemli bir çalışma olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi bilinci, Vergi ahlakı.

Jel Kodu: E62, H20, H26.

Tax Awareness And Tax Morality Levels of Economics Department Students: A Research on Azerbaijan State Economics University Students

Abstract

This study was conducted on 2nd, 3rd and 4th grade Economics students studying in Baku, the capital of Azerbaijan. The aim of the study was to examine students' tax awareness and tax morale levels. The survey method, one of the quantitative methods, was used in the study. First of all, in order to conduct the study, the compliance of the survey questions with ethical rules was examined by İğdir University Scientific Research and Publication Ethics Committee and it was decided that the survey questions were in compliance with ethical rules. Then, the prepared survey started to be implemented. The survey was conducted in the months of February, March, April and May and 419 Economics students studying in Baku were reached. The surveys given to 419 students were analyzed with the SPSS package program. According to the analysis results, most of the participants in the survey are male students (230). The majority of the survey participants are third-year students. The grade point averages (CGPA) of the students participating in the survey are 3.51 and above. The majority of the students who participated in the survey answered the question "What is tax in your opinion?" He answered the question "money

* Doç. Dr., İğdir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Politikası Ana Bilim Dalı, ozlem.gurcam@igdir.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-2372-7355>

** Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Teorisi Ana Bilim Dalı, atekin@ogu.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-0520-0434>

*** Doktorant, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, aysenurcirakk8@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0001-7988-0706>

for public services". Another analysis result is that as students' tax awareness level increases, their tax morale level also increases. In addition, it was concluded that as the grade levels of the students participating in the survey increased, their tax awareness and tax morale levels increased. There are many studies on tax awareness and tax morale in Turkey. However, this study has not been done before and can be seen as an important study in terms of making a comparison between Turkey and Azerbaijan.

Keywords: Tax, Tax awarness, Tax morale.

Jel Code: E62, H20, H26.

1. Giriş

Devletler için kamu harcamalarının finansmanını sağlama noktasında en önemli gelir kalemi olan vergiler, önemini her zaman korumuştur. Çünkü bir ülkenin kalkınabilmesi kamu hizmetlerinin düzenli ve sistemli bir şekilde yerine getirilmesine bağlıdır. Kamu hizmetlerinin düzenli ve sistemli sağlanabilmesi kamu gelirleri ile gerçekleşmektedir. Bu noktada en önemli kamu geliri olan vergiler kendini göstermektedir. Kısaca bir ülkenin kalkınmasının temelini vergiler oluşturmaktadır. Vergilerin düzenli toplanması vergiye uyumunu gerektirmektedir ve bu durumda ise mükelleflerin vergi ahlak ve vergi bilinç düzeyleri önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışma ile gelecekte vergi mükellefi olacağı düşünülen üniversite öğrencilerinin ders müfredatlarında kamu maliyesi ve vergi hukuku gibi vergi ile ilgili derslerin yer almasının vergi bilincinin oluşması ve vergi ahlakının artırılması için önemli olduğuna vurgu yapılmıştır.

Çalışmanın amacı vergi ve maliye derslerini almış olan iktisat bölümü öğrencilerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerini ölçmektir. Bunun için örneklem olarak Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi'nde öğrenim gören 2., 3. ve 4. sınıf iktisat bölümü öğrencileri seçilmiştir. Türkiye ile birçok ortak kültür ve tarihi olan Azerbaycan'da vergi ve maliye dersleri alan öğrencilerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerini analiz etmek ve Türkiye'de yapılan benzer çalışmalar ile mukayese etmek ve çıkan sonuçlar doğrultusunda öğrencilerin vergi bilincinin ve vergi ahlakının artırılması yönünden üniversite müfredatına yönelik öneriler sunmak çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır.

Çalışmada vergi ahlak ve vergi bilinç düzeyini en iyi analiz eden yöntemlerden biri olan anket yöntemi kullanılmıştır. Anket yöntemi ile toplanan veriler SPSS programı ile analiz edilerek güvenilirlik T testi, ANOVA ve korelasyon testleri uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre öğrencilerin sınıf düzeyi ve yaşları arttıkça vergi bilinci ve vergi ahlak düzeylerinin arttığı ve aynı zamanda vergi bilinci ve vergi ahlak düzeyleri arasında da pozitif korelasyon olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

1.1. Kavramsal Çerçeve: Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı

Devlet, kamu harcamalarının finansmanını kamu gelirlerinden sağlar ve kamu gelirlerinin büyük bir kısmı vergilerden oluşmaktadır. Vergiler bir devletin mali kaynağıdır ve devletin kalkınmasında önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla hem kamu harcamalarının finansmanının hem de kalkınmanın sağlanabilmesi için mükelleflerin vergiye uyumları önem arz etmektedir. Mükelleflerin vergiye uyumu; mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirebilme, vergi kanunlarını bilme, anlama ve uyma bilincini gerektirir (Nurkhin, 2022). Bu bağlamda mükelleflerin vergiye uyumu onların vergi bilinci ve ahlakı düzeyleriyle yakından ilişkilidir. Bu yüzden bu başlık altında vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları açıklanmaktadır.

1.1.1. Vergi Bilinci

Literatürde vergi bilinci tanımı üzerinde net bir uzlaşma sağlanamamıştır ancak en genel ifadeyle bireylerin vergiler konusunda olumu ya da olumsuz tüm bilgi ve algılara sahip olmasıdır (Teyyare & kumbaşı, 2016). Bilinç; bir farkındalık durumudur ve algı, dikkat, bellek, motivasyon, duygu, kendini

düzenleme gibi psikolojinin unsurlarıyla oluşmaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak vergi bilinci, bireylerin vergi ödevi farkındalığına sahip olmaları ve bu ödevi yerine getirmede istekli davranma düzeyidir (Sağlam, 2013). Bu bağlamda vergi bilinci açıklanırken bireylerde verginin neden ödendiğinin/alındığının farkındalığına vurgu yapılmaktadır. Burada belirtilen farkındalık, bireyin vergi mevzuatını bilmesi, mevzuatta yapılan değişiklikleri takip etmesi, vergi uygulamalarına (muafiyet, istisna, beyanname, indirim, ceza vb.) hâkim olması ve bu bilinçle vergi sorumluluğunu yerine getirmesidir (Buyrukoğlu & Erasa, 2012). Bireylerin vergi bilincini etkileyen sosyolojik, psikolojik, ekonomik faktörler bulunmaktadır. Ekonomik faktörler; vergi yükü, kamu harcamaları, enflasyon vb., sosyolojik faktörler; diğer mükelleflerin tutumları, vergi afları, devlete duyulan güven, siyasal iktidara karşı bağlılık vb., psikolojik faktörler; bireyin kamu harcamaları ve kamu gelirleri üzerindeki görüşleri, af çıkma beklentisi vb. sayılmaktadır. Bu faktörlerin yanı sıra bireysel faktörler ve çevresel faktörler de vergi bilincini etkilemektedir. Sübjektif vergi yükü, bireyin yaşı, medeni hali, aylık kazancı, dini inancı, yerleşim yeri gibi unsurlar vergi bilincini etkileyen bireysel faktörleri oluştururken; vergi sisteminin şeffaf olmaması, vergi oranlarının sürekli değişmesi, vergi idaresindeki çalışanların tutum ve davranışları, vergi afları ve vergi cezalarında esnek ya da katı kuralların olması vergi bilincini etkileyen çevresel faktörlerdir (Organ & Yeğen, 2013).

1.1.2. Vergi Ahlakı

Vergi mükelleflerinin vergisel yasalardan doğan yükümlülükleri gerçeğe uygun şekilde yerine getirilme konusundaki davranış düzeyleri vergi ahlakı olarak ifade edilmektedir (Akdoğan, 2013). Ayrıca vergi ahlakı, mükelleflerin vergiye uyum için içsel motivasyona sahip olmasıdır. Tanımda geçen içsel motivasyon; mükelleflerin vergi ödeme konusunda istekli olmaları ve ödemediklerinde ise suçluluk hissetmeleri şeklindedir (Luttmer & Signal, 2014). Literatürde vergiyi istekli olarak ödeme ya da ödememe konusunu açıklayan başlıca iki yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan birincisi “Rasyonel Tercih Yaklaşımı”dır. Bu yaklaşıma göre; mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu ve aynı zamanda vergi ahlakını da etkileyen faktörler vergi cezalarının caydırıcı gücü, vergi denetim mekanizmasının etkin çalışması, yakalanma, korku, cezalandırılma riski olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımla ilgili olarak Alm ve Torgler (2006) İsviçre’nin farklı kantonları üzerinde yaptıkları çalışmada siyasal kontrolün daha yüksek olduğu kantonlarda vergi kaçakçılığının daha düşük olduğuna başka bir ifadeyle vergi ahlakının yüksek olduğuna ulaşılmıştır. Cezaların caydırıcı olmaması, denetim mekanizmasının işlememesi, cezalandırılma riskinin düşük olması gibi faktörlerde vergi ödeme istekliliğini düşürmektedir. Bu durum ise vergi ahlakının düşük olmasına yol açmaktadır. Diğer bir yaklaşım olan “Ahlaki Duygular Teorisi” ne göre; bireylerin vergi ödeme/ödememe istekliliğini etkileyen faktörler psikolojik faktörlerdir. Ahlakı, dinsel, kültürel, kurumsal, siyasal, kültürel faktörler, psikolojik faktörleri oluşturmaktadır. Toplumsal düzenin refahı için kurumların ve kuralların sistemli çalışması, halkın kendi temsilcilerini özgür iradeyle seçebildiği ve denetleyebildiği demokratik ortamın olması, hukukun adaletli işleyişi, vergi kaçakçılığını kınayan ve ona göre sorumluluklarını yerine getiren bir kültürün olması vergi ödeme istekliliğini artırmaktadır. Bununla birlikte vergi kaçakçılığını normal karşılayan, toplumsal faydadan çok kendi faydasını düşünen, demokrasinin işlemediği, toplumsal düzenin olmadığı toplumlarda vergi ahlak seviyesi düşük olmaktadır (Aktan, 2012).

1.1.3. Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Konusunda Yapılmış Çalışmalar

Vergi, kamu mal ve hizmetlerinin finansmanı için ekonomik birimlerden karşılıksız ve hukuki cebir altında alınan parasal bir değerdir. Tanımı gereği vergi, devletin işleyişinin temelini oluşturduğu için tarih boyunca önemini her zaman korumuştur. Vergi, kamu mal ve hizmetlerin finansmanı gereği devlet için önemli bir gelir kaynağıyken; bireyler için zorunlu bir ödemedir. Verginin özellikleri arasında yer alan karşılıksız ve zorla alınması ilkelerine bireylerin ne kadar hâkim olduğu tartışılan bir konudur. Çünkü mali sosyoloji gereği bireyler ödedikleri verginin nereye harcandığı merak etmekte ve vergi

karşılığında bir hizmet beklemektedir. Bu yüzden vergi tanımına hâkim olmayan toplumlarda vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığı davranışları yaygınlaşmaktadır. Bu bağlamda karşımıza iki tane kavram çıkmaktadır: vergi bilinci ve vergi ahlakı. Vergi bilinci, vergiye ilişkin kuralların ve ödevlerin içsel bir motivasyonla yerine getirilmesidir. Vergi ahlakı ise vergi uyumunu ve vergi kaçakçılığını şekillendiren bir konudur. Bireylerin yasadışı faaliyetleri ve yasadışı davranma istekleri vergi ahlakı ile ilişkilidir. Vergi ahlakı, vergi kaçakçılığın ve vergiye uyumun boyutunu resmetmektedir. Bu boyutun en önemli ölçümlerinden biri anket yöntemidir (Torgler & Schaltegger, 2006). Vergi ahlakı ve vergi bilinci konusunda gerek uluslararası literatürde gerek ulusal literatürde birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalar incelendiğinde genellikle anket yönteminin kullanıldığı gözlemlenirken diğer nicel ve nitel yöntemlerin kullanıldığı araştırmalar da yer almaktadır. Bu başlık altında vergi bilinci, vergi ahlakı ve hem vergi bilinci hem de vergi ahlakının birlikte araştırıldığı çalışmalara yer verilmektedir.

Uluslararası literatürde vergi ahlakı üzerine yapılan bazı çalışmalar; Torgler (2006), Torgler ve Schaltegger (2006), Martiez-Vazques ve Torgler (2009), Xin Li (2010), Martins ve Gomes (2014) ve Williams ve Krasniqi (2017) tarafından ele alınmıştır. Torgler (2006) tarafından yapılan çalışmada dini değerlere ve dine olan bağlılığın vergi ahlakı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla World Values Survey veri tabanından 30 ülkenin 1995-1997 dönemine ait verileri toplanarak çok değişkenli analiz yapılmıştır. Analiz bulgularına göre; din eğitiminin, dini bir kuruluşa (kilise vb.) aktif üyeliğinin ve dini değerlere olan güvenin vergi ahlakını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Torgler ve Schaltegger (2006) yapmış oldukları çalışmada, vergi ahlakı kavramı ve belirleyicilerine değinerek The International Social Survey Programme (ISSP) veri tabanından elde edilen 1999 yılına ait verilerle İsviçre'nin vergi ahlak düzeyi ölçülmüştür. Araştırmada sıralı probit modeli kullanılmış ve cinsiyet, yaş, eğitim vb. demografik değişkenlerin yanı sıra kiliseye katılım, vergi oranı, hukuk sistemine güven, demokrasi değişkenleri de vergi ahlakını ölçmek üzere kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; dindarlık, eğitim, hukuk sistemine olan güven ve demokrasi vergi ahlakı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra İsviçre'de öğrencilerin ve emeklilerin vergi ahlak düzeyinin diğer vatandaşlara göre daha yüksek seviyede olduğuna ulaşılmıştır. Martinez-Vazquez ve Torgler (2009) tarafından yapılmış çalışmada, İspanya'nın 20 yıllık süreçteki vergi ahlak düzeyi araştırılmıştır. İspanya 1975'te General Francisco Franco'nun ölümünden sonra demokratik sisteme geçtiği için bu tarihten sonra ülkede birçok yasal düzenleme olmuş ve bu yüzden World Values Survey ve Euroean Values Survey veri tabanlarından alınan 1981, 1990, 1995, 1999/2000 yıllarına ait verilerle İspanya'nın ahlak düzeyi sıralı probit modeli kullanılarak ölçülmüştür. Analiz bulgularına göre; yaş, dindarlık, demokrasiye duyulan güven ve milli değerlere bağlılığın artması vergi ahlakı üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Ayrıca üst gelir grubuna sahip bireylerde yıllara göre vergi ahlak düzeyinin azaldığı gözlemlenmiştir. Xin Li (2010) tarafından yapılan çalışmada, Bosna Hersek ve Makedonya'nın vergi ahlak düzeylerini ölçmek için World Values Survey veri tabanından 1999-2002 dönemine ait veriler toplanmıştır. Çalışmada en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Eğitim seviyesi, milli unsurlara verilen değer ve devlete olan bağlılığın artışı gibi durumların vergi ahlakını pozitif yönde sonucuna ulaşılmıştır. Williams ve Krasniqi (2017) tarafından yapılan çalışmada ise vergi ahlakının bireysel ve ülke düzeylerindeki farklılıklarını incelemek için Life in Transition Survey (LiTS) veri tabanından alınan 35 Avrasya ülkesinin 2010 yılına ait verileri kullanılmıştır. Araştırmanın yöntemi için logit ekonometrik model seçilmiştir. Analizin bulgularına göre; gelişmiş ülkelerde vergi ahlakının daha yüksek olduğuna ve bunun sebebinin güçlü hukuk sistemi, yüksek devlet müdahalesi ve eğitim olduğuna ulaşılmıştır.

Uluslararası literatürde vergi bilinci ile ilgili yapılan çalışmalar vergi ahlakı ile ilgili yapılan çalışmalara göre daha sınırlıdır. Vergi bilincine ilişkin yapılan bazı çalışmalar; Hastuti (2014), Abbas vd. (2021) ve Wardani ve Wati (2023) tarafından kaleme alınmıştır. Hastuti (2014) tarafından yapılan çalışmada, potansiyel vergi yükü olarak kabul edilen öğrenciler arasındaki vergi bilinç düzeyi farklılıkları araştırılmıştır. Bunun için Soegijapranata Katolik Üniversitesi'nde öğrenim gören 341

öğrenciye anket uygulanmıştır. Katılımcıların %54,3'ü işletme bölümünde öğrenim görürken %45,7'si diğer bölümlerde öğrenim görmektedir. Gruplar arasında vergi bilincinde farklılıklar olup olmadığını test etmek için bağımsız örneklem T-testi, öğrencilerin vergi eğitiminin önemine ve ihtiyacına olan ilişkisini tespit etmek için ise çapraz tablo analizi uygulanmıştır. Analiz bulgularına göre; gruplar arasında vergi bilinç düzeyinde anlamsal bir farklılık bulunamamıştır. Abbas vd. (2021)'nin yapmış oldukları çalışmada, Endonezya'da bir vergi eğitim programı olan "Pajak Bertutur"un, öğrencilerin vergi bilinç düzeyleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. 2020 yılında vergi eğitim programına katılan tüm öğrencilere çevrim içi anket formu gönderilmiş ve toplamda 693 veri elde edilmiştir. Çok değişkenli regresyon analizi kullanılarak yapılan araştırmanın sonuçlarında, öğrencilerin vergi eğitim programı sonrası vergi bilinç düzeylerinin arttığı gözlemlenmiştir. Wardani ve Wati (2023) yapmış oldukları çalışmada, potansiyel vergi mükellefi olarak görülen Sarajanawiyata Tamansiswa Üniversitesi'nde öğrenim gören 100 öğrenciye anket uygulayarak onların vergi bilinç düzeylerini araştırmışlardır. Çoklu regresyon modeli kullanılan çalışmada, öğrencilerin vergi bilinç düzeylerinin artması ile vergi ödeme istekliliği üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ulusal literatürde vergi bilinci, vergi ahlakı, vergi bilinci ve vergi ahlakının birlikte araştırıldığı çalışmalara yer verilmiştir. Vergi bilinci düzeyini ilköğretim, ortaöğretim ve lise öğrencilerinde araştıran bazı çalışmalar Sağbaşı ve Başoğlu (2005), Karaca (2015), Yıldız ve Bakır (2019) ve Güngüneş ve Uğur (2023) tarafından kaleme alınmıştır. Sağbaşı ve Başoğlu (2005) yapmış oldukları çalışmada ilköğretim çağındaki öğrencilerin vergi bilinç düzeylerini araştırmışlardır. Bu bağlamda Afyonkarahisar ilinde öğrenim gören ilköğretim öğrencilerinden anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Ankete 3., 4., 5., 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinden oluşan toplamda 170 öğrenci katılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, ilköğretim çağındaki öğrencilerin vergiyi doğru algılayamadıkları ve vergi konusunda yanlışlarının olduğu tespit edilmiştir. Karaca (2015) tarafından yapılan çalışmada, Kütahya Merkez Ortaokul 3. Sınıf öğrencilerin (2013-2014) vergi bilinç düzeylerini ve ilkokul 4. Sınıftayken (2011-2012) almış oldukları vergi eğitimi dersinin etkisi araştırılmıştır. Vergi eğitimi dersini alan öğrencilerin yaklaşık %90'ı vergiyi, devletin sunduğu hizmetlerin karşılığı ve vatandaşlık görevi olarak tanımlamıştır. Öğrencilerin yaklaşık %51'i ise vergiyi sosyal sorumluluk bilincinin bir parçası olarak görmeyen yanı sıra %50'si ise vergi vermeyenleri kötü vatandaş ve hırsız olarak nitelendirmiştir. Diğer %50'lik kesim ise kararsız olduğunu ifade etmiştir. Araştırmanın sonucunda çoğu öğrencinin vergi bilincinde olduğuna ulaşılrken; belirleyici değişkenin baba mesleği olduğu görülmüştür. Bu bağlamda vergi bilincine yönelik eğitimlerin önce aile ortamında daha sonra ilkokul, ortaokul, lise dönemlerinde verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Yıldız ve Bakır (2019) yapmış oldukları çalışmada, Eskişehir ilinde öğrenim gören lise öğrencilerinin vergi bilinç düzeylerini ölçmek hedeflenmiştir. Araştırma, Atatürk Anadolu lisesi, 19 Mayıs Anadolu Lisesi, Yunus Emre Anadolu Öğretmen Lisesi, Yunus Emre Anadolu İmam Hatip Lisesi ve Atatürk Anadolu Sağlık Meslek Lisesi öğrencilerinden oluşan 123 öğrenciye anket uygulayarak gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin %91,9'u vergiyi kamu hizmetleri için ödeme, vatandaşlık görevi, devletin gerekliliği için ödeme, zorunlu ödeme şeklinde yanıtlamıştır. Vergi kaçakçılığı sorusunda ise, öğrencilerin %83'ü vergi bilincinin yerleşmemiş olması, denetim mekanizmasının yetersizliği, kamu harcamalarının savurganlığı, vergi oranlarının çok sık değişmesi cevaplarını verirken; %17,1' ise herkes vergi kaçırıyor ben de kaçırırım düşüncesinin yaygın olması yanıtını vermişlerdir. Güngüneş ve Uğur (2023) araştırdıkları çalışmada, çocuk yaştan itibaren bireylere vergi bilincinin aşılmasının önemine değinmeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla araştırma, Kırıkkale ilinde 3 devlet ve 1 özel okulda öğrenim gören 4., 5. ve 6. Sınıf öğrencilerine anket tekniği uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Anket, 144 örnekleme gerçekleştirilmiş ve sorular kendi içerisinde demografik değişkenler, fiş-fatura bilinci ve vergi bilinci şeklinde sınıflandırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, yaş ve eğitim değişkenlerinin vergi bilinci üzerinde etkisi varken; cinsiyet değişkeninin etkisinin olmadığına ulaşılmıştır. Anne-babanın mesleği, ebeveynlerin vergi bilinci gibi faktörler çocukların vergi bilinci ve

fiş-fatura bilinci üzerinde oldukça yüksek etkide olduğu tespit edilmiştir. Vergi bilincini yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören ön lisans ve lisans öğrencileri üzerinde araştıran bazı çalışmalar da literatüre katkı sağlamıştır. Bu çalışmalar, Ömürbek vd (2007), Sağlam (2013), Akkara ve Gencel (2016), Serinkan ve Erdoğan (2017), Yanık ve Doğan (2022) tarafından yürütülmüştür. Ömürbek vd. (2007) yapmış oldukları çalışmada, üniversite son sınıf öğrencilerinin vergi bilinci düzeylerini ölçmek amacıyla Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 4. Sınıf öğrencilerine anket uygulanmıştır. Ankete katılan öğrencilerin 57'si (18,1) işletme, 95'i (%30,1) maliye, 93'ü (%29,4) iktisat ve 71'i (%22,4) kamu yönetimi bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırma bulgularına göre; erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla daha yüksek vergi bilincine sahip olduklarına ulaşılmıştır. Genel olarak 21-25 yaş arasında bulunan öğrencilerin vergi bilincinin ortalamasının üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Sağlam (2013) çalışmasında üniversite öğrencilerinin vergi bilincini ve vergiye ilişkin düşüncelerini ölçmeyi amaçlamıştır. Çalışma Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi son sınıf öğrencilerine yönelik olup toplamda 330 öğrenciye anket uygulanarak hazırlanmıştır. Öğrencilerin yaklaşık %94'ü verginin bir vatandaşlık görevi olduğunu kabul ederek öğrencilerde vergi algısının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin %90,6'sı vergi ödemeyi topluma fayda sağladığını, %83,8'i vergi kaçırmanın ahlaksızlık olduğunu, %83,4'ü verginin ahlaki bir konu olduğunu belirtmiştir. Bu bulgular öğrencilerde güçlü bir vergi bilinci olduğunu göstermektedir. Akkara ve Gencel (2016) tarafından ele alınan çalışmada Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi öğrencilerinin vergi bilinci düzeyinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışmada veriler tesadüfi örneklem yoluyla anket yöntemi kullanılarak toplanmış ve SPSS istatistik programı ile analiz edilmiştir. Araştırmaya %44'ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, %12,4'ü Fen-Edebiyat Fakültesi, %10,7'si Biga Meslek Yüksekokulu, %10,4'ü Ziraat Fakültesi, %10,2'si Eğitim Fakültesi, %8,2'si Turizm Fakültesi ve %4'ü İlahiyat Fakültesi olmak üzere toplamda 450 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin %57,1'i vergi ile ilgili en az bir ders alırken; %42,9'u vergi ile ilgili bir ders almadığını beyan etmiştir. Analiz bulgularında öğrencilerin yaklaşık %30'unun vergi ödediğinin farkında olmadığına, %2'sinin ise (9 kişi) vergi kavramını hiç bilmediğine ulaşılmıştır. Serinkan ve Erdoğan (2017) yapmış oldukları çalışmalarında geleceğin potansiyel vergi mükelleflerinin vergi bilincini araştırmak için Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören 90 öğrenciye anket uygulanmıştır. Öğrencilerin %41'i vergiyi vatandaşlık görevi olarak nitelendirmiş, %31,1'i zorunlu ödeme ve %27,8'i de devlet hizmetlerinin karşılığı olarak tanımlamıştır. Vergi ahlakı açısından değerlendirildiğinde, öğrencilerin %44,44'ü vergi suçu işleyen kötü bir vatandaş, %37,78'i hırsız, %17,78'i ise kurnaz olarak nitelendirmiştir. Çalışmanın sonucunda, vergi bilincine karşı tutumlarda cinsiyet temelinde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca uluslararası ilişkiler bölümü öğrencileri, diğer bölüm öğrencilerine göre vergi oranlarının yüksek olmasından dolayı vergiden kaçınmayı doğal olarak karşılamışlardır. Yanık ve Doğan (2022) yapmış oldukları çalışmada Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin vergi bilinci ve vergi algı düzeylerini ölçmek amaçlanmıştır. Çalışmada 426 öğrenciye anket uygulanmış ve yapılan çalışmada genel olarak öğrencilerin vergi bilincini ve vergi algı düzeyleri yüksek bulunmuştur. Çalışmanın bulgularında cinsiyet ve yaş değişkenlerinin, öğrencilerin vergi algı ve vergi bilinci üzerinde farklılık oluşturmadığı tespit edilmiş, vergi sistemi algı puanlarına göre işletme, sosyal hizmet ve maliye bölümü öğrencilerinin puanlarının iktisat bölümü öğrencilerine göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğuna ulaşılmış ve vergi bilinci puanlarında ise maliye bölümü öğrencilerinin puanlarının diğer bölüm öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.

Ulusal literatürde öğrencilerin vergi ahlak düzeyini araştıran çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalardan bazıları; Ayas ve Saruç (2015), Avcı vd. (2019), Öztürkçü Akçay ve Pınar (2022) tarafından araştırılmıştır. Ayas ve Saruç (2015) yapmış oldukları çalışmada karşılaştırmalı olarak Türkiye ve İtalya'nın vergi ahlak skorlarını ve vergi ahlakının belirleyicilerini tespit etmeyi

amaçlamışlardır. Bunun için eş zamanlı olarak 2012 yılının nisan ve mayıs ayları boyunca Türkiye'nin Sakarya, İtalya'nın Foggia ilinde, 274'ü Türk ve 206'sı İtalyan olmak üzere 480 katılımcıya anket uygulanmıştır. İki ülkenin vergi ahlak skorunu belirlemek için 6 ifadeden oluşan bir endeks geliştirilmiş ve bu endeks "Cronbach Alpha Katsayısı Yöntemi" ile test edilmiştir. İki ülkenin ahlak skorlarının farklı olup olmadığını belirlemek için Mann Whitney U testi yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre; Türklerin vergi ahlak skoru 3,71 iken; İtalyanların vergi ahlak skoru 3,66'dır. İki ülkenin vergi ahlak skorunun yakın olmasının yanı sıra iki toplum içinde vergi kaçırmak büyük bir suç olarak görülmektedir. Vergi ahlakını en çok etkileyen faktörlerde ise Türklerde subjektif vergi yükü ve kamu kaynakların israfı iken; İtalyanlarda vergi sistemine güvensizlik, subjektif vergi yükü ve kamu kaynaklarının israfı olarak bulunmuştur. Ayrıca Türklerde erkeklerin vergi ahlak düzeyi daha yüksekken; İtalyanlarda kadınların vergi ahlak düzeyinin daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır. Avcı vd. (2019)'nin yapmış oldukları çalışmada, üniversite öğrencilerinin vergi ahlak düzeylerini ölçmek amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında Aksaray Üniversitesi ve Çukurova Üniversitesi maliye ve iktisat bölümlerinde öğrenim gören 3. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerine anket uygulanmıştır. Ankete 463'ü Çukurova Üniversitesinden, 553'ü Aksaray Üniversitesinden olmak üzere 1016 öğrenci katılmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin vergi ahlak düzeyi 3,57 puanla ortalamanın üzerinde çıkmıştır. Ayrıca Aksaray Üniversitesi öğrencilerinin Çukurova Üniversitesi öğrencilerine kıyasla daha yüksek vergi ahlak düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte genel olarak kız öğrencilerin vergi ahlak düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Öztürkçü Akçay ve Pınar (2022) ise yapmış oldukları çalışmada, vergi ahlakının önemine değinerek Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde 2020 yılı ekim-aralık ayları döneminde öğrenim gören 284 öğrenciye anket uygulayarak vergi ahlak düzeylerini ölçmeyi amaçlamışlardır. Araştırmanın t testi sonuçlarına göre cinsiyet değişkeni ile vergi ahlakını etkileyen ekonomik ve sosyokültürel faktörler arasında kadın katılımcıların puanı erkek katılımcılara göre daha yüksek çıkmıştır. Bununla birlikte yaş, bölüm, sınıf, gelir, harcama gibi değişkenlerin vergi ahlakı üzerinde farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Buraya kadar hem ulusal hem de uluslararası literatürde vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyini ayrı ayrı inceleyen çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalarla birlikte literatürde vergi bilinci ve vergi ahlakını birlikte araştıran çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalardan bazıları Yeşilyurt (2015), Erge (2016), Teyyare ve Kumbaşlı (2016), Karlılar ve Kırıl (2018), Gür (2019), Gürçam ve Moç (2019), Yoruldu (2020) tarafından ele alınmıştır. Araştırmalar sadece öğrenciler üzerinde değil diğer meslek grupları üzerinde de yapılmıştır. Yeşilyurt (2015) yapmış olduğu çalışmada hem ilahiyat bölümü hem de maliye bölümü öğrencilerine vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ilgili anket uygulamıştır. Anket sonuçlarına göre ilahiyat bölümü öğrencileri "Vergi ödememenin ahlaklı bir davranış olmadığı, topluma karşı sorumlulukları olan bir kişinin vergisinin tam olarak ödemesi gerektiği, ödenen vergilerin toplumun gelişmesi için önemli bir katkı sağladığı ve ödenmeyen vergilerin sunulan hizmetleri aksattığı" gibi ifadelerle maliye bölümü öğrencilerine göre daha yüksek oranda katılım sağlamıştır. Erge (2016) vergi bilinci ve vergi ahlakının ölçülmesi amacıyla kaleme aldığı çalışmasında, Konya ili Akşehir ilçesinde bulunan iki farklı okulun (lise ve ön lisans) her birinden rastgele 6 öğrenci seçerek toplamda 12 öğrenci ile görüşme yapmıştır. Çalışmada nitel veri analiz tekniklerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada lise ve ön lisans düzeyi öğrencileri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Muhasebe ve finans eğitimi alan lise öğrencilerinin vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeylerinin, muhasebe ve vergi uygulamaları eğitimi alan ön lisans öğrencilerine kıyasla daha düşük olduğu ve öğrencilerde vergi bilincinin daha çok yükseköğretim derslerinde yerleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Teyyare ve Kumbaşlı (2016), maliye bölümü öğrencilerinin vergi bilinci ile vergi ahlakı düzeylerini belirlemek ve maliye bölümünün etkisini tespit etmek amacıyla 2016 yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bülent Ecevit Üniversitesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi maliye bölümü 4. Sınıf ve 1. Sınıf öğrencilerine anket uygulamışlardır. Ankete toplam 441 öğrenci katılmış ve

maliye bölümü 4. Sınıf öğrencilerinin, 1. Sınıf öğrencilerine göre vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda maliye bölümü lisans eğitiminin, öğrencilerin vergi bilinci ve vergi ahlak düzeylerini geliştirdiği bulgusuna ulaşılrken; cinsiyet, yaş, aylık harcama gibi değişkenlerin öğrencilerin vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyleri üzerinde etkisi olmadığına ulaşılmıştır. Karlılar ve Kıral (2018) ele almış oldukları çalışmada Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin vergi ahlakı, vergi bilinci ve vergiye karşı gösterdikleri tutum düzeylerini ölçmeyi amaçlamış ve bu amaçla 872 öğrenciye anket uygulamışlardır. Analiz sonuçlarına göre; vergi ahlak düzeyi en yüksek olan öğrencilerin 4. sınıf, vergi bilincinin en yüksek olduğu öğrencilerin 2. sınıf ve vergi tutumunun en yüksek olduğu öğrencilerin ise 3. sınıf öğrencileri olduğu tespit edilmiştir. Gür (2019) yapmış olduğu çalışmada, potansiyel vergi yükü olan ortaöğretim öğrencilerinin vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeylerinin araştırılmasını amaçlamıştır. Araştırma, 2017-2018 eğitim öğretim döneminde Bingöl ilinde öğrenim gören 14-19 yaş aralığında olan 6021 öğrenciye anket uygulayarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre; yaş, sınıf, cinsiyet değişkenleri öğrencilerin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde farklılık oluştururken; anne ve babanın mesleği, eğitim durumu ve aylık geliri değişkenlerinin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde farklılık göstermediğine ulaşılmıştır. Gürçam ve Moç (2019) tarafından yapılan çalışmada Iğdır Üniversitesi iktisat ve ilahiyat bölümlerinde öğrenim gören 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin vergi ahlak ve vergi bilinç düzeyleri araştırılmıştır. Araştırmaya çoğunluğu (85 kişi) ilahiyat bölümünden olmak üzere 152 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veriler anket tekniğiyle toplanmış ve SPSS ve AMOS 18 istatistik programları ile analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre; öğrencilerin üst sınıfa geçtikçe vergi ahlak ve vergi bilinç düzeylerinin arttığına, demografik değişkenlerin hem vergi ahlak hem de vergi bilinç düzeyinde anlamlı farklılık yaratmadığına ve genel olarak öğrencilerin vergi ahlak ve vergi bilinç düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğuna ulaşılmıştır. Yoruldu (2020) yapmış olduğu çalışmada, ön lisans maliye bölümü öğrencilerinin vergi eğitimi almadan önceki vergi ahlakı ve vergi bilinci düzeyleri ile vergi eğitimi aldıktan sonraki vergi ahlakı ve vergi bilinci düzeylerini ölçmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla araştırma, 2020 yılı ocak ayında Manisa Celal Bayar Üniversitesi Kula Meslek Yüksekokulu maliye programında öğrenim gören 25'i 1. sınıf (vergi eğitimi almamış), 25'i 2. sınıf (vergi eğitimi almış/almaya başlamış) olmak üzere 50 öğrenciye anket uygulayarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre; 1. sınıf öğrencilerin vergi, vergi mükellefi, vergi kaçırma kavramlarında eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. 2. sınıf öğrencilerinin ise vergi ahlakı ve vergi bilinci düzeylerinin ve farkındalıklarının daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır. Vergi eğitimlerinin, öğrencilerin vergi ahlakı ve vergi bilinci üzerinde pozitif etkisi olduğu görülmüştür.

Daha önce yapılan literatür incelendiğinde; vergi ahlak ve vergi bilinci düzeyinin öğrenciler üzerindeki etkisini araştıran çalışmalarda bir vatandaşlık görevi olan verginin küçük yaşlarda öğretilmesi gerektiğine ve vergi eğitimlerinin vergi ahlak ve vergi bilinci üzerindeki pozitif etkilerinin olduğuna ulaşılmıştır. Özellikle ilköğretim, ortaöğretim ve lise öğrencilerinin vergi kavramını ilk olarak ailelerinden öğrendiğine ve bu yüzden vergi ile ilgili dezenformasyonların arttığı tespit edilmiş ve bu yüzden vergi eğitiminin ilköğretimden hayat boyu öğrenmeye kadar verilmesi gerektiğine ulaşılmıştır. Bununla birlikte literatürde sadece öğrencilere değil muhasebeci, fırıncı ve diğer mesleklerde çalışan vergi mükelleflerinin vergi ahlak ve vergi bilinç düzeylerine araştırmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda; verginin kamu mal ve hizmetlerinin karşılığı olduğu düşüncesi, milli değerlere bağlılık, güçlü devlet ve hukuk sistemi yapısı vergi ahlak ve vergi bilinci üzerinde pozitif etkiye sahipken; vergi oranlarının yüksekliği, yolsuzluklar gibi faktörlerin ise vergi ahlakını olumsuz etkilediğine ulaşılmıştır.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

“İktisat Bölümü Öğrencilerinin Vergi Bilinç ve Vergi Ahlak Düzeyleri: Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışma ile maliye ve vergi ile ilgili

verilen (Kamu Maliyesi ve Vergi Hukuku gibi) derslerin öğrencilerde vergi bilinci oluşturma ve vergi ahlak düzeyini arttırma konusundaki öneminin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu çalışma Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü'de bulunan Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi İktisat bölümü öğrencilerine yapılmıştır. Çalışmanın Bakü'de yapılmasının sebebi Türkiye dışında başka bir ülkede İktisat bölümünde okuyan ve maliye ve vergi ile ilgili dersler alan öğrencilerin vergi bilinci ve vergi ahlaki ilişkisinin araştırılması ve iki ülke arasında karşılaştırmalı bir çalışmaya ön hazırlık yapılmasıdır. Bu yönüyle düşünüldüğünde bu çalışma alanında önemli bir araştırma olarak düşünülebilir.

Bu çalışmada maliye ve vergi dersleri almakta olan üniversite öğrencilerinin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyleri ile vergi bilinci ve vergi ahlaki ilişkisi belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle çalışmada üç temel soruya cevap aranmaktadır. Bu temel sorular;

- 1- Öğrencilerin sınıf düzeyleri ile vergi bilinci arasında bir ilişki var mıdır?
- 2- Öğrencilerin sınıf düzeyleri ile vergi ahlakı arasında bir ilişki var mıdır?
- 3- Vergi bilincinin vergi ahlakı üzerinde etkisi var mıdır?

2. Yöntem

Bu başlık altında araştırmanın metodolojisi ile ilgili bilgiler sunulması planlanmaktadır. Bu nedenle de araştırma deseni, araştırmanın evreni-örnekleme, veri toplama araçları, araştırma etiği ve veri analizi gibi alt başlıklar araştırmanın yöntemi alt başlıkları olarak incelenmektedir.

2.1. Araştırma Deseni

Çalışmada, araştırma yöntemi olarak nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Pozitif bilimin bir yansıması olarak nicel araştırma, gerçekliği nesnel bir olgu olarak görmektedir. Gerçeklik bireyin dışında ve bireyden bağımsız olarak vardır. Araştırmacı olay ve olgulara dışarıdan bakmakta ve nesnel bir tavır sergilemektedir. Nicel bir araştırmada araştırmacı, hangi değişkenin diğer hangi değişken üzerinde etkili olduğunu kesin hatlarıyla bilmek ve etkisinin derecesini “ölçmek” zorundadır. Aksi takdirde araştırmanın önceden kurduğu denenceleri test etmesi mümkün olmayacaktır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Hem akademik çalışmalarda hem de siyaset, eğitim ve sağlık gibi uygulamaya yönelik çalışmalarda anket yönteminin sık kullanıldığı bir gerçektir. Anket, kişilerden sözlü ya da yazılı olarak bilgi almak amacıyla yapılmaktadır. Bu bilgiler esas itibarıyla yüz yüze görüşerek, posta ile yazılı olarak, telefonla veya internet ortamında sorarak elde edilir (Arıkan, 2018). Bu çalışmada da iktisat bölümünde okuyan ve vergi ile ilgili dersler almış olan üniversite öğrencilerinin sınıf düzeylerinin vergi bilinci ve vergi ahlakı üzerinde etkili olup olmadığı konusunun araştırılması amaçlandığı için bu yöntem tercih edilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü'de okuyan iktisat bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Bakü'de okuyan 419 öğrenciye ulaşılmıştır. Bu çalışmanın örneklemini 419 öğrenci oluşturmaktadır. Sekaran & Bougie (2016) tarafından araştırma evren büyüklüğünün 10.000.000 kişi olduğu çalışmalarda örneklem için 384 kişinin yeterli olduğu kabul edilmektedir. Bu çalışma için örneklemin yeterli olduğu kabul edilmiş olup 419 öğrencinin yapmış olduğu anketler üzerinden analizler yapılmıştır.

Tablo 1'de araştırmaya katılan 419 öğrenciye ait demografik bilgiler verilmiştir. Tabloya göre, araştırmaya katılan öğrencilerin %45,1'i (189) kadın, %54,9'u (230) erkektir. Öğrencilerin %37,7'si (158) 2.sınıfta, %38,2'si (160) 3.sınıfta ve %24,1'i (101) 4.sınıfta öğrenim görmektedir. Öğrencilerin %8,6'sının (36) GANO'su 3,00 ve 3,00'in altında, %14,1'inin (59) 3,01-3,50 arasında ve %77,3'ünün (324) 3,51 ve üzerinde olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %18,4'ü (77) verginin gelirden gelen para olduğunu, %3,6'sının (15) borçlu olunan para olduğunu, %17,7'si (74) vatandaşlık

borcu olduğunu, %7,2'si (30) kamu hizmeti ücreti olduğunu, %53,2'si (223) kamu hizmetleri için para olduğunu ve %18,4'ü (77) gelirden gelen para olduğunu belirtmiştir. Son olarak araştırmaya katılan öğrencilerin yaş ortalaması $20,66 \pm 1,234$ şeklindedir.

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerinin dağılımı

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	189	45,1
	Erkek	230	54,9
Sınıf Düzeyi	2.Sınıf	158	37,7
	3.Sınıf	160	38,2
	4.Sınıf	101	24,1
GANO	3,00 ve Altı	36	8,6
	3,01-3,50	59	14,1
	3,51 ve Üstü	324	77,3
Sizce vergi nedir?	Gelirden Gelen Para	77	18,4
	Borçlu Olunan Para	15	3,6
	Vatandaşlık Borcu	74	17,7
	Kamu Hizmeti Ücreti	30	7,2
Yaş	Kamu Hizmetleri İçin Para	223	53,2
	Gelirden Gelen Para	77	18,4
Toplam		419	100.0

2.3. Araştırma Süreci

Bu araştırma 2023 yılı Şubat, Mart, Nisan ve Mayıs aylarını kapsayan dönemlerde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de bulunan Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi iktisat bölümü öğrencilerine yapılmıştır. Öğrencilere anketin uygulanması için Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi yönetiminden izin alınarak anket uygulanmıştır. Anketler öncelikle yüz yüze uygulanmaya çalışılmış ancak öğrencilerin ara tatile girme sebeplerinden dolayı üniversite tarafından öğrencilere anket linki gönderilerek uygulanmıştır. Öğrencilerin anketi doldurmadan önce anketin ilk kısmında uygulanan anket ile ilgili genel bir bilgilendirme yapılmış ve çalışmanın amacı da açıklanmıştır. Anket içerisinde katılımcılara yönelik kişisel herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada nicel araştırma yapılmadan önce araştırılmak istenen konu ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar var ise o çalışmalar incelenmiş yani bir literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ilgili birçok nicel çalışmaya ulaşılmıştır. Bu çalışmada da Xin Li (2010), Yurtseven (2015), Teyyare ve Kumbaslı (2016), Sökmen Gürçam ve Moç (2019) ve Yoruldu (2020) çalışmalarında kullanılan anket soruları kullanılmıştır. Literatür incelendiğinde çalışmalar çoğunlukla Türkiye sınırları içerisinde yer alan üniversite, lise ya da ortaokul öğrencilerine yapılmış olduğu gözlemlenmektedir. Farklı ülkelerdeki öğrencilerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerini araştıran çalışmaların azlığı nedeniyle bu çalışmada vergi sistemi yönünden ülkemize daha yakın olan Azerbaycan'da okuyan üniversite öğrencilerine yapılması hedeflenmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Bu çalışmada nicel yöntemlerden biri olan anket yöntemi uygulanmış olup anket sonucunda elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Anket birincil kaynaklardan bilgi toplamak amacıyla hazırlanmış sistematik bir soru formu olmaktadır. Anketin amacı, araştırmanın problemini çözecek ve ele alınan hipotezleri test edecek bilgileri sistematik bir biçimde toplamak ve saklamaktır (İslamoğlu & Alınçık, 2014). Bu çalışmada da anket yönteminin seçilmesindeki temel amaç iktisat bölümünde okuyan üniversite öğrencilerinin vergi ile ilgili almış oldukları eğitimin, yaş ve cinsiyet gibi demografik

değişkenlerin vergi bilinci oluşumunda ve vergi ahlak düzeyinin artmasında etkili olup olmadığını belirlemektir. Bu yönüyle de araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. SPSS programı ile betimleyici analiz, ANOVA t- testi, korelasyon ve güvenilirlik analizi gibi analizler yapılmıştır.

2.6. Araştırma Etiği

Bu çalışmada öğrencilere anket uygulanmadan önce Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kuruluna etik kurul izni alınması amacıyla bir dilekçe yazılmış ve anketin etik kurul izni 26.01.2023 toplantı tarihli ve 2023/2 toplantı sayısı ile alınmıştır.

3. Araştırma Bulguları

Çalışmada ölçeklere ait cronbach alpha güvenilirlik katsayısı, çalışmada kullanılan ölçeklere ait normallik testi, cinsiyete göre bağımsız gruplar t-testi, GANO'ya göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA), ölçekler ile yaş ve sınıf düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon testi, öğrencilerin vergi bilinci düzeylerinin vergi ahlakı düzeylerini yordamasına ilişkin yapılan basit doğrusal regresyon analizi gibi bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2’de vergi bilinci ve vergi ahlakı ölçeklerine ait Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayıları verilmiştir. Tabloya göre “Vergi Bilinci” ölçeği için Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı .863 ve “Vergi Ahlakı” ölçeği için Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı .893 olarak tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç doğrultusunda ölçeklerin güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Ölçeklere ait cronbach alpha güvenilirlik katsayısı

	<i>Madde Numaraları</i>	<i>Madde Sayısı</i>	<i>Güvenirlik Katsayısı</i>
Vergi Bilinci	9,10,12,13,14,15,17,18,20,21	<i>10</i>	<i>0.863</i>
Vergi Ahlakı	1,2,3,4,5,6,7,8,11,16,19	<i>11</i>	<i>0,893</i>

Tablo 3’te araştırmada kullanılan ölçeklere ait çarpıklık ve basıklık değerleri verilmiştir. Verilen normal dağılıp dağılmadığının tespiti için ilk olarak Kolmogorov-Smirnov analiz sonuçlarına bakılmış olup, analiz sonucunda verilerin normal dağılmadığı görülmüştür ($p < .05$). Ancak örneklem sayısının elliden büyük olması ve Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması durumunda verinin normal dağıldığı kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir (Tabachnick & Fidell, 2013). Tablo 3’e bakıldığında iki ölçeğin de çarpıklık ve basıklık değerleri -1,5 ile +1,5 arasında olduğu ve normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Bu doğrultuda parametrik testler kullanılmıştır. İkili grupların karşılaştırılmasında bağımsız gruplar t testi, üç ve üzeri gruplarda tek yönlü varyans analizi (ANOVA), ölçekler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon ve yordama analizi için ise basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 3. Çalışmada kullanılan ölçeklere ait normallik testi sonuçları

	<i>Madde Sayısı</i>	<i>Skewness (Çarpıklık)</i>	<i>Kurtosis (Basıklık)</i>
Vergi Bilinci	10	-,543	,494
Vergi Ahlakı	11	-,259	-,207

Tablo 4’te öğrencilerin cinsiyetlerine göre “Vergi Bilinci” ve “Vergi Ahlakı” ölçeklerinin puan ortalamalarının farklılaşma durumuna yönelik yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları görülmektedir. Bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına göre; “Vergi Bilinci” ve “Vergi Ahlakı” ölçeklerinin puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı farklılaşmamaktadır ($p > .05$).

Tablo 4. Cinsiyete göre bağımsız gruplar t-testi sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	t	df	p
Vergi Bilinci	Kadın	189	39,76	5,630	,581	417	,562
	Erkek	230	39,40	7,092			
Vergi Ahlakı	Kadın	189	38,93	7,512	1,136	417	,256
	Erkek	230	39,84	9,014			

Tablo 5'te öğrencilerin GANO'suna göre "Vergi Bilinci" ve "Vergi Ahlakı" ölçeklerinin puan ortalamalarının farklılaşma durumuna yönelik olarak yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları görülmektedir. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçlarına göre; Vergi Bilinci" ve "Vergi Ahlakı" ölçeklerinin puan ortalamaları GANO'ya göre anlamlı farklılaşmamaktadır ($p>,05$).

Tablo 5. GANO'ya göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonuçları

Ölçekler	GANO	N	\bar{X}	SS	F	df	p	Anlamlı Farklılık
Vergi Bilinci	(1) 3,00 ve Altı	36	38,78	7,247	,286	2-416	,751	
	(2) 3,01-3,50	59	39,61	6,065				
	(3) 3,51 ve Üstü	324	39,64	6,464				
Vergi Ahlakı	(1) 3,00 ve Altı	36	38,58	8,391	,328	2-416	,720	
	(2) 3,01-3,50	59	40,02	6,996				
	(3) 3,51 ve Üstü	324	39,42	8,612				

Tablo 6'da araştırmada kullanılan ölçekler ile yaş ve sınıf düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları görülmektedir. Tabloya göre, "Vergi Bilinci" ölçeği ile "Vergi Ahlakı" ölçeği arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir [$r(419)=,786$; $p<,05$]. Bu sonuca göre öğrencilerin vergi bilinci düzeyi arttıkça vergi ahlakı düzeyi de artmaktadır. Tabloda, "Vergi Bilinci" ölçeği ile öğrencilerin yaşları arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir [$r(419)=,153$; $p<,05$]. Bu sonuca göre öğrencilerin yaşları arttıkça vergi bilinci düzeyi de artmaktadır. Tabloda, "Vergi Bilinci" ölçeği ile öğrencilerin sınıf düzeyleri arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir [$r(419)=,190$; $p<,05$]. Bu sonuca göre öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıkça vergi ahlakı düzeyi de artmaktadır.

Tablo 6. Ölçekler ile yaş ve sınıf düzeyi arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon testi sonuçları

Ölçekler	\bar{X}	SS	1	2	3
(1) Vergi Bilinci	39,56	6,469	1		
(2) Vergi Ahlakı	39,43	8,373	,786*	1	
(3) Yaş	20,66	1,234	,153*	,065	1
(4) Sınıf	2,86	,775	,190*	,138*	,613*

*= $p<,05$

Tablo 7'de öğrencilerin vergi bilinci düzeylerinin vergi ahlakı düzeylerini yordama durumunun belirlenmesi için yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, vergi bilincinin vergi ahlakını yordama durumuna yönelik kurulan modelin anlamlı olduğu görülmektedir ($R=,786$, $R^2 =,618$; $F_{(1,418)}= 674,571$; $p<,05$). Söz konusu vergi bilinci vergi ahlakındaki varyansın %61,8'ini açıklamaktadır. Regresyon katsayısının anlamlılık testi göz önüne

alındığında, vergi bilinci vergi ahlakı üzerinde pozitif yönlü anlamlı yordayıcı olduğu görülmektedir ($\beta=,786$, $t=25,973$, $p<,05$).

Tablo 7. Öğrencilerin vergi bilinç düzeylerinin vergi ahlakı düzeylerini yordamasına ilişkin yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p
Sabit	-,821	1,570		-,523	,601
Vergi Bilinci	1,018	,039	,786	25,973	,000*
R=,786	R ² =,618				
F(1-418)=674,571	p=,000*				

*= $p<,05$

4. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışmada vergi bilinci ve vergi ahlakı kavramları verginin tanımından ve kalkınma üzerindeki öneminden yola çıkarak tanımlanmıştır. Bir ülkenin kalkınmasının vergi gelirlerine bağlı olması mükelleflerin vergiye uyumlu davranış sergilemelerinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Mükelleflerin vergiye uyumlu davranış sergilemeleri onların vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerine bağlıdır.

Vergi bilinci; bireylerin vergi tanımına hâkim olabilmelerini ve vergi ödevlerini yerine getirebilme farkındalığına sahip olabilmeyi ifade etmektedir. Vergi ahlakı ise bireylerin vergi yasalarından doğan yükümlülükleri yerine getirme ve yerine getirmediğinde ise suçlu hissetme durumu olarak tanımlanmaktadır. Vergi ahlakında bireyin vergi ödemeyi kendine görev edinmesi ve bu görevi yerine getirirken içsel motivasyonla hareket etmesi önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu iki kavram (vergi bilinci ve vergi ahlakı) birbiriyile iç içe kavramlardır.

Vergi bilincini ve vergi ahlakını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler; sosyoekonomik, psikolojik, dini, ülkelerin siyasi, demokratik ve hukuki yapısı, cezaların caydırıcılık derecesi, eğitim farklılıkları, yaş, cinsiyet, gelir düzeyi vb. gibi birçok değişkenlerden oluşmaktadır. Bireylerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerini ölçmede bu değişkenler göz önünde bulundurulmaktadır. Dolayısıyla hem uluslararası hem de ulusal literatür incelendiğinde vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyini ölçen çalışmalarda en çok bu değişkenlerin yer aldığı anket tekniğinin kullanıldığı gözlemlenmiştir. Çalışmada ise potansiyel vergi mükellefi olan, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi iktisat bölümünde öğrenim gören 2., 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyleri anket tekniği kullanılarak ölçülmüştür. Araştırmaya %54,9'u erkek %45,1'i kadın öğrencilerden olmak üzere toplamda 419 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin %53,2'si verginin kamu hizmetleri için para, %18,4'ü gelirden gelen para, %17,7'si vatandaşlık borcu, %7,2'si kamu hizmeti ücreti ve %3,6'sı da borçlu olunan para olduğu yönünde tanımlanmışlardır. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin cinsiyet ve not ortalamaları (GANO)'na göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılrken; öğrencilerin sınıf düzeyleri ve yaşları ile vergi ahlak ve vergi bilinç düzeyleri arasında pozitif korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrencilerin vergi bilinç düzeylerinin vergi ahlakı düzeyini yordama durumu regresyon analizi ile ölçülmüş ve pozitif anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Yapılan bu araştırmada üniversite öğrencilerinin vergi ile ilgili aldıkları derslerin sayısı arttıkça farklı bir ifade ile öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıkça vergi bilinç ve vergi ahlak düzeyleri de artmaktadır. Literatürde yer alan ve özellikle iktisadi ve idari bilimler fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin vergi bilinci ve vergi ahlak düzeylerini ölçen Wardani ve Wati (2023), Abbas vd. (2021), Yoruldu (2020), Gürçam ve Moç (2019), Karlılar ve Kırıl (2018), Teyyare ve Kumbaşlı (2016), ve Yurtseven (2015) gibi araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalar da yapılan bu çalışmayı destekler

niteliktedir. Üniversite öğrencilerine yapılan bu çalışma ile vergi bilinç ve vergi ahlak düzeylerinin öğrencilere vergi ile ilgili verilen eğitimler sonucu arttığını ve bu eğitimlerin daha küçük yaştakilere uygulanması durumunda öğrencilerin vergi bilinci konusunda farkındalık oluşturacağı da farklı bir bakış açısı oluşturmaktadır. Taytak (2010) 6., 7. ve 8. sınıfta okuyan öğrenciler üzerine bir araştırma yapmıştır. Yapmış olduğu bu çalışmada öğrencilerin vergi kelimesini ilk olarak ailelerinden öğrendikleri tespit edilmiştir. Ancak bu öğrencilere aileleri tarafından verilen vergi eğitimi yeterli görülmemiş ve okullarında vergi idaresi ile koordineli olarak vergi ile ilgili eğitimler vermesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre öğrencilerin vergi bilinci arttıkça vergi ahlak düzeyleri de artmaktadır. Özellikle iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıkça diğer bir ifadeyle daha çok kamu maliyesi ve vergi uygulamaları dersleriyle iç içe olduklarında bilinç ve ahlak düzeyleri artmaktadır. Bu bağlamda vergi uygulamaları ve kamu maliyesi gibi vergi ile ilgili dersler vergi bilincinin oluşmasında ve vergi ahlakının artmasında önem arz etmekte ve eğitim müfredatlarında bu derslere daha fazla yer verilmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğünde bu çalışma yalnızca İktisat bölümü öğrencilerine yapılmış olup müfredatlarında vergi ile ilgili daha fazla ders içeren diğer bölümler ile de bir kıyaslama yapılması da hedeflenen bir diğer çalışmadır. Ayrıca vergi bilincinin oluşması ve buna bağlı olarak vergi ahlakının artırılması amacıyla sadece iktisadi ve idari bilimler fakültelerinin değil aynı zamanda diğer bölümlerin de ders müfredatlarına vergi ile ilgili derslerin eklenmesi için ön bir çalışma yapılabilir. Benjamin Franklin'in dediği gibi "Ölüm ve vergiler dışında hiçbir şey kesin değildir." Bu söz verginin hayatımızdaki yerine atfedilmiş bir söz olup hayatımızla bu kadar iç içe olan vergilerin ne olduğunun bilinmesi ve potansiyel vergi yükümlüleri olan üniversite öğrencilerinin verginin en temel vatandaşlık ödevi (Teyyare ve Kumbaşı, 2016) olduğuna dair bir eğitim almaları ve bu konuda bilinçlenmeleri gelecekte vergisini veren dürüst vatandaşlar olmaları yönünden önemli bir adım olarak görülebilir.

5. Kaynakça

- Abbas, Y., Tjen, C., & Wicaksono, P. T. (2021). Tax education and tax awareness: An analysis on Indonesian tax education program (*LPEM-FEBUI Working Paper No. 202160*). Faculty of Economics and Business, University of Indonesia.
- Akdoğan, A. (2013). *Kamu maliyesi* (15. baskı). Gazi.
- Akkara, Ö., & Gencel, U. (2016). Yükseköğretim öğrencilerinin vergiye yönelik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(1), 28-48.
- Aktan, C. C. (2012). Vergi psikolojisinin temelleri ve vergi ahlaki. In C. C. Aktan, A. Kesik, & D. Dileyici (Eds.), *Yeni maliye, değişim çağında kamu maliyesi: Yeni trendler, yeni paradigmalar, yeni öğretiler, yeni perspektifler* (pp. 167-181). T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Alm, J., & Torgler, B. (2006). Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), 224-246. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2005.09.002>
- Arıkan, R. (2018). Anket Yöntemi Üzerinde Bir Değerlendirme. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 97-159.

- Ayas, I., & Saruç, N. T. (2015). Vergi kültürü ve vergi ahlakı: İtalya Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 177-188. <https://doi.org/10.5578/jeas.10734>
- Avcı, O., Tabakan, G., & Kıral, G. (2019). *Vergi ahlakını etkileyen faktörler üzerine bir inceleme*. In S. A. Oktar & Y. Taşkın (Eds.), *Maliye araştırmaları-3* (pp. 84-106). İstanbul.
- Buyrukoğlu, S., & Erasa, İ. (2012). Vergi bilincinin oluşmasında mükellef haklarının yeri ve önemi. *Vergi Dünyası Dergisi*, 375(2012), 116-127.
- Erge, S. (2016). Vergi bilinci ve vergi ahlakı; Muhasebe ve vergi uygulamaları lise ve ön lisans öğrencileri üzerinde nitel bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (12), 232-244.
- Güngüneş, S. N., & Uğur, A. (2023). Çocuklarda vergi algısına yönelik Kırıkkale ilköğretim öğrencileri üzerine bir inceleme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(1), 93-112. <https://doi.org/10.18657/yonveek.1183928>
- Gür, E. (2019). *Ortaöğretim öğrencilerinde vergi bilinci ve vergi ahlakı: Bingöl İli örneği*. (Tez No. 567777) [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Sökmen Gürçam, Ö., & Moç, T. (2019). Vergi bilincinin vergi ahlakı üzerindeki etkisi: Iğdır Üniversitesi İktisat ve İlahiyat Bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(4), 1405-1426. <https://doi.org/10.15295/bmij.v7i4.1194>
- Hasuti, R. (2014). Tax awareness and tax education: A perception of potential taxpayers. *International Journal of Business, Economics and Law*, 5(1), 83-91.
- İslamoğlu, A. H., & Alnaçık, Ü. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (4. baskı). Beta.
- Karaca, R. (2015). *Vergi bilinci ve vergi algısı: Kütahya İlinde İlköğretim öğrencileri üzerine bir araştırma*. (Tez No. 413862) [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Karlilar, S., & Kıral, G. (2018). Vergiye öğrenci bakış açısı: Çukurova Üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 45-66.
- Luttmer, E. F., & Singhal, M. (2014). Tax morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 149-168. <http://dx.doi.org/10.1257/jep.28.4.149>
- Martinez-Vazquez, J., & Torgler, B. (2009). The evolution of tax morale in modern Spain. *Journal of Economic Issues*, 43(1), 1-26.
- Martins, A., & Gomes, C. (2014). Tax morale, occupation and income level: An analysis of Portuguese taxpayers. *Journal of Economics, Business and Management*, 2(2), 112-116.
- Nurkhin, A., Novanty, I., Muhsin, M., & Sumiadji, S. (2018). The influence of tax understanding, tax awareness and tax amnesty toward taxpayer compliance. *Jurnal Keuangan Dan Perbankan*, 22(2), 240-255, <https://doi.org/10.26905/jkdp.v22i2.1678>

- Organ, İ., & Yegen, B. (2013). Vergi bilinci ve vergi ahlakı oluşumunda muhasebe meslek mensuplarının rolü: Adana örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), 241-271.
- Ömürbek, N., Çiçek, H. G., & Çiçek, S. (2007). Vergi bilinci üzerine bir inceleme: Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan anketin bulguları. *Maliye Dergisi*, 153(2007), 102-122.
- Öztürkçü Akçay, A., & Pınar, R. (2022). Vergi ahlakını etkileyen faktörler: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi lisans öğrencileri örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 240-262. <https://doi.org/10.53092/duiibfd.1030444>
- Sağbaş, İ., & Başoğlu, A. (2005). İlköğretim çağındaki öğrencilerin vergileri algılaması: Afyonkarahisar İli örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 123-144.
- Sağlam, M. (2013). Vergi algısı ve vergi bilinci üzerine bir araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinde vergi algısı ve bilinci. *Sosyoekonomi*, 19(19), 317-334.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill-building approach*. John Wiley & Sons.
- Şahpaz, K., Akgül, Ö., & Yardımcıoğlu, F. (2014). Fırıncı esnafının vergi bilinci ve vergi algısı: Sakarya ili örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 59-82.
- Serinkan, C., & Erdoğan, M. (2017). Vergi bilinci üzerine ampirik bir araştırma: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 515-529.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Pearson.
- Taytak, M. (2010). İlköğretim II. Kademe öğrencilerinde vergi bilincinin tespiti: Ampirik bir araştırma. *Maliye Dergisi*, 158, 97-512.
- Teyyare, E., & Kumbaşlı, E. (2016). Vergi bilinci ve vergi ahlakının gelişmesinde maliye bölümü eğitiminin rolü. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 1-30. <https://doi.org/10.11616/basbed.vi.455401>
- Torgler, B., & Schaltegger, C. A. (2006). Tax morale: A survey with a special focus on Switzerland. *Swiss Society of Economics and Statistics (SSES)*, 42(3), 395-425.
- Torgler, B. (2006). The importance of faith: Tax morale and religiosity. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 61(1), 81-109. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2004.10.007>
- Yanık, A., & Doğan, E. (2022). Vergi bilinci ve vergi algısı: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(44), 1-24. <https://doi.org/10.35343/kosbed.1164995>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. Baskı) Seçkin.
- Yıldız, G., & Bakır, Z. (2019). Lise öğrencilerine yönelik vergi bilinci: Eskişehir örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6(4), 294-307.
- Yurtseven, Ş. (2015). Vergi bilincinin vergi ahlakı üzerindeki etkisi: Maliye ve İlahiyat Bölümü öğrencileri örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 36-56.

- Yoruldu, M. (2020). Maliye ön lisans öğrencilerinin vergi ahlâkı ve vergi bilincinin ölçülmesi: Kula Meslek Yüksekokulu örneği. *Vergi Dünyası Dergisi*, 1(469), 76-84.
- Wardani, D. K., & Wati, A. I. (2023). The effect of taxpayer awareness on intention to pay taxes. *Reslaj: Religion Education Social Laa Roiba Journal*, 5(3), 726-732. <https://doi.org/10.47467/reslaj.v5i3.2021>
- Williams, C. C., & Krasniqi, B. (2017). Evaluating the individual- and country-level variations in tax morale: Evidence from 35 Eurasian countries. *Journal of Economic Studies*, 44(5), 816–832. <https://doi.org/10.1108/JES-09-2016-0182>
- Xin Li, S. (2010). Social identities, ethnic diversity and tax morale. *Public Finance Review*, 38(2), 146-177. <https://doi.org/10.1177/1091142110369239>